

Jostein Gaarder

Eddy Waumans

Jostein Gaarder (1952) is een belangrijke figuur in de Noorse literatuur. De vooraanstaande auteur Jan Kjørstad zei aan het einde van de vorige eeuw dat de Europese belangstelling voor de Noorse literatuur veel met Gaarder te maken had:

Zijn De wereld van Sofie is de lezers in de rest van Europa blijkbaar zo goed bevallen dat ze de smaak van Noorse romans te pakken hebben gekregen. Voor hetzelfde geld hadden ze het zo slecht gevonden dat ze de komende vijftig jaar hun buik vol zouden hebben gehad van Noorse schrijvers.

De cijfers ogen inderdaad erg indrukwekkend: meer dan 40 miljoen boeken verkocht en vertaald in meer dan 50 talen. Ook als vulgarisator is zijn inbreng niet te onderschatten:

Misschien hebben geboeide lezers dankzij De wereld van Sofie wel de weg gevonden naar echt filosofisch werk

merkt John Vervoort terecht op.

Puur literair gezien is het beeld wat gemengder. Gaarder "er optatt av spill og struktur" schrijft Ann Christiansen. In zijn romans heeft hij een voorkeur voor metafiction; hij vertelt graag verhalen die zich binnen andere verhalen bevinden en die structuur komt bij hem soms nogal gewrongen over. Ook de dialogen die hij schrijft willen wel eens gemaakt-houterig overkomen.

Gaarder is vooral bekend als auteur van romans voor adolescenten. Zelf zegt hij daarover:

*Den tradisjonelle norske roman er realistisk. Skriver man en ungdomsbok står man friere og kan lettere spille på det fantastiske.*¹

Barna fra Sukhavati (1987) was Gaarders debuut als kinder- en jeugdschrijver. In Sukhavati, dat "utenfor alt som er"² (9) ligt:

bor mennesker [...] også. Men de har vært i all evighet, de er ikke født av en mor som oss. De blir ikke syke heller. Og de dør aldri. Alt som er i Sukhavati, har vært bestandig. (12)³

¹ De traditionele Noorse roman is realistisch. Wanneer men een jeugdboek schrijft is men vrijer en kan men gemakkelijker een beroep doen op het fantastische.

² achter alles wat bestaat (8) (vertaling Lucy Pijttersen)

³ wonen mensen. Maar die zijn er altijd geweest. Die zijn niet uit de buik van een moeder gekomen, zoals wij. Zij worden niet ziek, en ze gaan nooit dood. Alles wat er in Soekhavati is, is er altijd al geweest. (8) (vertaling Lucy Pijttersen)

De tweeling Lik en Lak zijn de enige kinderen in Sukhavati: ze zijn nooit baby's geweest; altijd even groot (of klein) gebleven. De oude Oliver vertelt hen heel wat over Verden (de Wereld) zoals die in zijn verbeelding bestaat. Wanneer Lik en Lak zeggen dat ze die Wereld ook echt zouden willen bezoeken creëert hij voor hen een soort ruimtecapsule ("kristallkuler") waarmee ze door de ruimte (en de tijd) kunnen reizen. Hij geeft ze echter een opdracht mee: ze moeten de mensen vertellen dat de wereld een avontuur is:

Der inne tar de Verden for gitt. De kaller den for "virkeligheten" – og ferdig med det! Mange mennesker er ikke engang glade for at de lever (33-34) ⁴

Lik en Lak besluiten naar Bergen in Noorwegen te reizen en daar met de ontdekking van de Wereld te beginnen. De overvloed aan informatie die ze van Oliver gekregen hebben blijkt in de praktijk niet altijd even gemakkelijk aanwendbaar en dat levert voor de lezer een frisse en aparte kijk op onze wereld op: alles wat voor ons vanzelfsprekend lijkt, is dat in werkelijkheid niet. Tussendoor geeft Gaarder ook wat overwegingen over de zoektocht naar en de houding tegenover het onverklaarbare mee.

Lik en Lak raken bevriend met twee Noorse kinderen: Anne Lise en haar wat jongere broer Hans Petter en samen maken ze in de ruimtecapsules een aantal reizen in de tijd en belanden zo o. a. in het antieke Rome en het Zuid-Amerika van voor de ontdekking door de Europeanen. Uiteindelijk terug in Bergen wordt hun ruimtetuig vernield tijdens een confrontatie met de politie, die het plots verschijnen en dan weer verdwijnen van de twee kinderen maar niks vindt.

Lik en Lak vinden wel onderdak bij de ouders van Anne Lise en Hans Petter en die slagen er zelfs in hen te adopteren, maar de consequenties van het verlies van hun ruimtecapsule zijn enorm: ze kunnen niet alleen niet meer terug naar Sukhavati, maar op aarde zijn ze net "gewone" mensen: ze worden ouder en zullen uiteindelijk sterven.

Wanneer ze uiteindelijk toch een eenmalige kans krijgen om naar Sukhavati terug te keren staan ze voor een hartverscheurende keuze. Uiteindelijk besluiten ze om op de aarde te blijven:

Vi kan ikke reise fra Verden, snufset Lik. – Ingen som har vært på jorden, kan bytte med noe annet. Her lever vi ikke evig, vi vet det, Oliver ... men en time her er mer enn tusen timer i Sukhavati. (135) ⁵

En wanneer Lak "nesten fornæmet" ("bijna boos") opmerkt:

---

⁴ Daarbinnen nemen ze alles maar als vanzelfsprekend aan. Ze noemen het 'werkelijkheid' en denken er verder niet bij na. Een heleboel mensen zijn zelfs niet eens blij dat ze leven!" (22) (vertaling Lucy Pijtersen)

⁵ "We kunnen de Wereld niet verlaten," snikte Lik. "Als je eenmaal op aarde bent, wil je hier nooit meer weg. Hier zullen we niet eeuwig blijven leven, dat weten we wel, Oliver, maar... maar een uur hier is meer waard dan duizend uren in Soekhavati." (90) (vertaling Lucy Pijtersen)

-- *Jeg synes det er trist at alt som er i verden, skal bli borte* (136)⁶

antwoordt Oliver:

-- *Men det er ikke bare trist, gutten min. Det er tiden som holder Verden frisk og levende. Uten tiden var det ikke mulig å få barn, det er noe av det aller vakreste som er – å se en helt ny verdensborger vokse opp. Noe slikt får vi aldri oppleve i Sukhavati. Akkurat nå er det dere som får være her, men dere forbereder Eventyret for alle dem som kommer etter dere. Slik er alle menneskene på jorden med på å skape en ny Verden...* (136-137)⁷

In Barna fra Sukhavati zien we al een aanzet van wat één van Gaarders geliefkoosde structurelementen zal worden: een duidelijk aanwezige verteller.

In Froskeslottet (1988) ontmoeten we de vijfjarige Kristoffer Hansen die in zijn droom in een wereld "på den andre siden av luften" terecht komt en daar nadat hij een kikker weer tot prins gekust heeft, samen met kabouter Umpin allerlei avonturen beleeft in een kasteel waar de koningin met blote borsten rondloopt, de koning steeds meer op Kristoffers overleden opa begint te lijken, prinses Aurora hem sterk doet denken aan zijn nichtje uit Telemark en de maarschalk gedachten kan lezen en uiteindelijk het brein blijkt te zijn achter een opstand van de salamanders. De allusies naar andere sprookjes zijn legio, de dood speelt een rol in het verhaal en de les die de kabouter Kristoffer meegeeft is dat je nooit moet vluchten als je bang bent – een idee dat op zijn minst voor discussie vatbaar is.

Kabalmysteriet (1990) bevat een merkwaardige mix van magische, realistische en didactische elementen:

Het geheim der kaarten kan op verschillende manieren worden gelezen. Het dient zich aan als een reisverhaal, maar ook als een psychologische roman over een vader en een zoon die op zoek gaan naar de verdwenen moeder. Bovendien krijgt het werk ook fantastische allures doordat in de spiegeltekst gewone stervelingen in een parallelle wereld terechtkomen.

schreef Rita Ghesquiere in haar recensie van de roman.

Gaarder gebruikt de aloude literaire truc van het kaderverhaal: de nu 18-jarige Hans Thomas vertelt hoe hij tien jaar geleden met zijn vader (ex-zeeman en nu amateur-filosof) een reis maakte naar Italië. Het doel van de reis : Hans Thomas' moeder

---

⁶ Ik vind het zo naar dat alles in de Wereld zal verdwijnen" (91) (vertaling Lucy Pijtersen)

⁷ "Zo naar is het niet, jongen. Want dankzij de tijd blijft de Wereld levend en fris. Zonder de tijd was het niet mogelijk om kinderen te krijgen, en dat is een van de mooiste dingen die er bestaan... om een heel nieuwe wereldburger te zien opgroeien. Zoiets maken we in Soekhavati nooit mee. Nu, op dit moment, leven jullie in het Sprookje, maar jullie banen de weg voor iedereen die na jullie komt. Op die manier werken alle mensen op aarde mee aan het scheppen van een nieuwe Wereld..." (91) (vertaling Lucy Pijtersen)

vinden. Nog eens acht jaar eerder liet zij plots haar gezin in de steek "for å finne seg selv" (19). Een foto in een Grieks modetijdschrift heeft bij vader en zoon het vermoeden gewekt dat ze in Griekenland als fotomodel werkt.

Onderweg – in Zwitserland – in het dorpje Dorf krijgt Hans Thomas van de lokale bakker een "bolle" (een soort (krenten)broodje) waarin een minuscuul boekje verborgen zit. In dat boekje (even opletten nu!) vertelt bakker Ludwig over zijn voorganger Albert die vertelt over zijn voorganger Baker-Hans. Baker-Hans leed in het jaar 1842 schipbreuk en kwam terecht op een magisch eiland bevolkt door 52 dwergen (die ieder de naam van een speelkaart hadden), één joker en één oude man ... Frode.

Tijdens de verdere reis naar Griekenland en in Griekenland zelf leest Hans Thomas stiekem het boekje en vindt hij daarin steeds meer parallellen tussen de gebeurtenissen op het magische eiland en zijn eigen situatie : het "bolleboek" wordt een soort "orakelboek" (285). Het leven op het eiland is "den lille kabalen"; de werkelijkheid wordt "den store kabalen" (336)

Ik heb al de termen "magisch" en "realistisch" gebruikt. In de buitenste kaders overheerst schijnbaar het realistische element (maar let bijvoorbeeld op het ongelooflijk toevallige van de familierelaties), in het "bolleboek" het magisch-mysterieuze. Er zijn echter ook hier logisch-mathematische elementen aanwezig, lees er bijvoorbeeld hoofdstuk "Ruter to" maar eens op na.

Overigens, bestaat het "bolleboek" wel echt ? Wanneer Hans Thomas voor de eerste maal over het bestaan ervan rept wordt het op geheimzinnige wijze uit de auto gestolen en nu (op 18-jarige leeftijd dus) geeft hij zelfs toe dat hij zo zijn twijfels heeft :

Var det ei bollebok i den største av de fire bollene i posen? Ikke noe annet spørsmål blir oftere over pannelappene. Jeg kunne si som Sokrates: Ett vet jeg – at jeg intet vet (388) ⁸

En dat brengt ons bij het didactische element. Hoewel Kabalmysteriet minder conceptgebonden is dan Sofies Verden is het overduidelijk dat Gaarder meer wil dan alleen maar een verhaal vertellen. De Noorse titel wijst al in die richting. Een "kabal" is een kaartspel voor één persoon; het doel is de kaarten in een bepaalde volgorde gelegd te krijgen. Zo moet de mens ook proberen de wereld waarin hij leeft te structureren en daardoor beter te begrijpen. "Sleur" kan "dodelijk" zijn, beklemtoont "Fattern":

Vet du hvorfor folk flest bare tasser rundt i verden uten å forundre seg over alt de ser omkring seg ? spurte han.

Jeg rista på hodet.

- Det er fordi verden blir en vane (308) ⁹

⁸ Zat er een boekje in het grootste broodje uit de zak? Over geen enkele andere vraag heb ik me zo het hoofd gebroken. Ik kan net als Socrates zeggen: één ding weet ik... dat ik niets weet. (324) (vertaling Lucy Pijtersen)

⁹ "Weet je waarom de meeste mensen gewoon in de wereld rondslenteren zonder zich te verwonderen over wat ze om zich heen zien?" vroeg hij.

Ik schudde het hoofd.

"Omdat de wereld een gewoonte is geworden." (260) (vertaling Lucy Pijtersen)

Etymologisch is het woord "kabal" echter nauw verwant met "kabbala" en die associatie verwijst dan weer naar het mysterieuze, metafysische en onvoorspelbare van het leven – de prominent aanwezige joker van het kaartspel.

*Skjebne er et hardt og kaldt ord, om noe som er meningsløst og likevel planlagt. Det en bare må bøye nakken for å finne seg i*¹⁰

om een andere (jeugd)auteur (Paul Leer-Salvesen) te citeren, maar Gaarder vindt duidelijk dat de gemiddelde mens te weinig nadenkt over zijn bestaan:

*Jeg syntes det var en gåte hvordan menneskene på jorden kunne virre omkring i en verden uten igjen og igjen å stille spørsmål om hvem de var og hvor de kom fra. Hvordan kunne livet på denne planeten være noe man enten lukka øynene for eller også bare tok for gitt? (169)*¹¹

en ook nog :

*Forskjellen på Sokrates og alle de andre var at de andre var godt fornøyd med det lille de visste selv om de ikke visste mer enn Sokrates. Og folk som er fornøyd med det de vet, kan aldri bli filosofer (209)*¹²

Zelf zei Gaarder over Kabalmysteriet

*jeg ønsker å sette søkelyset på sambandet mellom mennesker – at det er viktig å tilhøre en familie. Samtidig peker boken på at vi alle er deler av en større sammenheng og at vi springer ut av den mangfoldige europeiske kultur.*¹³

En of je nu met de volgende bewering akkoord gaat of niet, dit blijft een mooi citaat :

*Livet er et svært lotteri der bare vinnerloddene er synlige. (147)*¹⁴

Helge Andersen was meer onder de indruk van het fantastische dan van het filosofische aspect:

Jeg ble imponert over viljen bak boken, betatt i perioder. Særlig over historien i bolleboken som forteller

---

¹⁰ Lot is een hard en koud woord voor iets dat zinloos en toch uitgestippeld is. Datgene waarvoor je je hoofd moet buigen en waarbij je je moet neerleggen.

¹¹ Ik vond het een raadsel hoe de mensen als een kip zonder kop op aarde rondstapten zonder zich steeds maar weer af te vragen wie ze waren en waar ze vandaan kwamen. Hoe kon het leven op onze planeet iets zijn waarvoor je je ogen sloot of wat je als vanzelfsprekend beschouwde? (143) (vertaling Lucy Pijttersen)

¹² Het verschil tussen Socrates en al die anderen was dat de anderen volkomen tevreden waren met het kleine beetje dat ze wisten, terwijl ze niets meer wisten dan Socrates. En iemand die tevreden is met wat hij weet, kan nooit een filosoof worden. (175) (vertaling Lucy Pijttersen)

¹³ ik wens het zoeklicht te richten op het samenhorigheidsgevoel onder mensen – dat het belangrijk is om lid van een familie te zijn. Terzelfder tijd wijst het boek erop dat we allemaal deel uitmaken van een grotere samenhang en dat we allemaal voortkomen uit de veelzijdige Europese cultuur.

¹⁴ Het leven is een gigantische loterij, waarbij alleen de winnende loten zichtbaar zijn. (126) (vertaling Lucy Pijttersen)

om en verden skapt av et menneskes lengsler, fantasi og lidenskap for kabaler. Til tider ble jeg kjedet av en far som absolutt skal holde de meste banale op opplagte foredrag utgitt som filosofi.¹⁵

Sofies verden (1991) werd een van de onwaarschijnlijkste bestsellers van de jongste decennia. Nog meer dan de rest van Gaarders boeken heeft het een sterke didactische inslag: "Jeg ville skrive en filosofieboek for ungdom, allerhelst for hele familien" heeft de auteur zelf in een interview gezegd.

De Sofie uit de titel is een tiener die op een dag een mysterieuze brief krijgt met de vraag "Hvem er du?". Er volgen meer brieven met soortgelijke wijsgerige vragen en de man achter die epistels (en de auteur van wat een heuse cursus geschiedenis van de filosofie blijkt te zijn) is de filosoof Alberto Knox:

Er det likevel noe som burde interessere alle? Finnes det noe som angår alle mennesker – uansett hvem de er eller hvor i verden de bor? Ja, kjære Sofie, det finnes noen spørsmål som burde oppta alle mennesker. Det er slike spørsmål dette kurset handler om [...] filosofene [...] mener at et menneske ikke kan leve av brød alene. Alle mennesker trenger selvfølgelig mat. Alle trenger kjærighet og omsorg også. Men enda er det noe som alle mennesker trenger. Vi har behov for å finne et svar på hvem vi er og hvorfor vi lever. [...]

Den beste måten å nærme seg filosofen på, er å stille noen filosofiske spørsmål: Hvordan er verden skapt? Finnes det noen vilje eller mening bak det som skjer? Er det noe liv etter døden? Hvordan skal vi i det hele tatt finne ut av sånne spørsmål? Og fremfor alt: Hvordan bør vi leve? Spørsmål som disse har vært stilt av mennesker til alle tider. Vi kjenner ikke til noen kultur som ikke har vært opptatt av hvem menneskene er eller hvor verden kommer fra. I grunnen er det ikke så mange forskjellige filosofiske spørsmål vi kan stille. Vi har allerede stilt noen av de viktigste. Men historien viser oss mange forskjellige svar på hvert eneste spørsmål vi har stilt. Det er altså lettere å stille filosofiske spørsmål enn det er å svare på dem.¹⁶

Sofie maakt kennis met Alberto en die gebruikt de vraag-en-antwoord methode om haar inzicht in de verschillende filosofische strekkingen bij te brengen. Hij gaat daarbij chronologisch te werk: van de eerste Griekse filosofen tot het midden van de 20ste eeuw.

¹⁵ Ik werd geïmponerd, soms betoverd, door de geestkracht achter het boek. Vooral het verhaal in het "bolleboek" dat vertelt over een wereld geschapen door 's mensens verlangens, fantasie en passie voor het patiencespel.. Af en toe verveelde ik me met een vader die tot elke prijs de meest banale en evidente, als filosofie gepresenteerde uiteenzettingen wil houden.

¹⁶ Is er dan ook iets wat eigenlijk iedereen zou moeten interesseren? Bestaat er iets wat iedereen aangaat, wie ze ook zijn of waar ter wereld ze ook wonen? Ja, lieve Sofie, er bestaan enkele vragen die alle mensen zouden moeten bezighouden. Over dat soort vragen gaat deze cursus [...] filosofen [...] vinden dat een mens niet van brood alleen kan leven. Alle mensen hebben natuurlijk eten nodig. Iedereen heeft ook liefde en aandacht nodig. Maar er is nog iets wat alle mensen nodig hebben. We moeten een antwoord vinden op de vraag wie we zijn en waarom we leven. [...] De beste manier om de filosofie te benaderen, is een paar filosofische vragen te stellen: Hoe is de wereld geschapen? Gebeurt iets met opzet of heeft alles wat er gebeurt een doel? Bestaat er een leven na de dood? Hoe moeten we in hemelsnaam een antwoord op zulke vragen vinden? En vooral: hoe moeten we leven? Dit soort vragen is te allen tijde door mensen gesteld. We kennen geen culturen die zich niet hebben beziggehouden met de vraag wie de mensen zijn of waar de wereld vandaan komt. In feite zijn er maar een paar filosofische vragen die we kunnen stellen. De belangrijkste hebben we al gesteld. De geschiedenis laat ons echter wel veel verschillende antwoorden zien op elke vraag die we hebben gesteld. Het is dus eenvoudiger om filosofische vragen te stellen dan er een antwoord op te vinden. (20-21) (vertaling Janke Klok, Lucy Pijtersen, Kim Snoeijing en Paula Stevens)

De opbouw van Sofies verden heeft weer de typisch Gaardenaanse trekjes. Zo komt de lezer na verloop van tijd te weten dat Sofie en Alberto eigenlijk verzonnen figuren zijn in een boek dat de Noorse majoor Albert Krag, die in Libanon voor de Noorse vredesmacht aldaar werkt, geschreven heeft voor de vijftiende verjaardag van zijn dochter Hilde en een van de vragen wordt dan of er een interactie tussen de imaginaire wereld van Sofie en Alberto en de echte wereld van Hilde en haar vader mogelijk is.

Een interessant boek is Sofies verden zeker: het is een van de weinige boeken over filosofie die ik ooit begrepen heb – ook al zegt dat waarschijnlijk even veel over mij als over de filosofie. De weer redelijk gezochte structuur en de nogal artificiële dialogen moet je er weer bij nemen, zoals ook John Elson vindt:

The characters are half-dimensional, the plot creaks and Gaarder's prose [...] has a distinct flavor of bark. As fiction Sophie's World deserves no better than a D+. But as a précis of great thought, Gaarder's tour de force rates a solid B.

Harold Polis heeft zo z'n eigen ideeën over waarom Sofies verden zo'n gigantisch succes werd:

Het doel van de filosofielessen heeft veel weg van een initiatierite. Sofie moet een weerbaar meisje worden. Wat achteraf niet nodig blijkt, omdat vze zich als personage niet in de echte wereld moet handhaven. Misschien zit in dit zachtmoedige escapisme de reden voor het wereldwijde succes van het boek: een jeugdroman die volwassenen aanspreekt.

Sofies Verden kreeg ook een paar "spin-offs". In 1997 verscheen (met een korte inleiding van Gaarder zelf) van de hand van Peer Olsen een Werkboek bij De wereld van Sofie.

Het werd uit het Duits (Ein Arbeitsbuch zu "Sofies Welt") vertaald en bewerkt: alle verwijzingen zijn naar de Nederlandse uitgave. Er bestaat van dit werkboek ook een Engelse versie. Of er een Noors origineel aan de basis ligt weet ik niet.

Het doel van het boek wordt als volgt omschreven:

Dit boek wil via overzichtsschetsen, inleidingen en actievoorstellen het gebruik van De Wereld van Sofie in het onderwijs aanmoedigen. De bijhorende werkbladen en gegevens zijn ook geschikt om projecten te begeleiden.

Het uitgangspunt is natuurlijk Gaarders roman. Bij de opdrachten wordt verwezen naar de relevante passages in de Nederlandse uitgave ervan. Het werkboek bevat naast werkbladen ook "lerarenbladzijden", verder is er aandacht voor groepswork, persoonlijke verwerking en discussie.

Het Werkboek is een behoorlijk grondig werkstuk, soms zelfs wat té grondig. Zo merkt Jack Priestley terecht op dat

Its map of our philosophical world, from Homer's myths to neo-Thomism, [in de Nederlandse uitgave staat die kaart op bladzijde 185] would frighten many an honours graduate.

Ludo Abicht vond dat het Werkboek "geslaagd" is en "knap in elkaar" zit, maar vindt de tekst "erg schools geschreven". Daarbij ergert hij zich aan de opmerking in de inleiding

waarin de auteur beweert dat de roman van Gaarder samen met zijn eigen boek voor de docent een betere voorbereiding zijn "dan een meterslange privé-bibliotheek met de volledige werken van Plato, Kant of Nietzsche" [...] Noch Gaarder noch Olsen (geen enkele filosofieleraar trouwens) kunnen ooit de lectuur van de filosofen zelf vervangen. Een dergelijke suggestie is niet alleen beledigend want neerbuigend, maar in feite ook dom.

Wie het werkboek tot het einde toe doorneemt zal in ieder geval de in Sofies verden opgedane kennis uitgediept en grondiger verworven hebben.

In 2000 verscheen de filmversie van Sofies verden (regie: Erik Gustavson). De film neemt de structuur van Gaarders roman over maar snoeit in de filosofische inhoud ervan. Een paar filosofen (Descartes, Berkeley, Kierkegaard, Hegel...) mogen kort een standpunt formuleren en er duiken ook een aantal figuren uit de Europese geschiedenis op: Leonarda da Vinci, Shakespeare, Copernicus, Robespierre... Ze spreken allemaal hun eigen taal; Alberto Knox bedient zich van het Zweeds: de film was een Noors-Zweedse coproductie. Het geheel is meer "fantasy" dan "philosophy"

Ook in Julemysteriet (1992) werkt Gaarder weer met een verhaal binnen een verhaal en geeft hij wat hij vertelt meer dan één mysterieus tintje mee.

Wanneer Joachim en zijn vader eind november op zoek zijn naar een adventskalender blijken die al uitverkocht te zijn. Uiteindelijk behandelen ze in een stoffig boekhandeltje waar ze een heel oud en merkwaardig exemplaar (gratis) op de kop kunnen tikken.

Hoe merkwaardig die kalender wel is blijkt pas thuis. Achter ieder vakje blijkt een op een piepklein papiertje geschreven verhaal te zitten: samen vertellen ze de belevenissen van Elisabeth die als klein meisje achter een lam aanrent dat het lawaai van kerstaankopende mensen zo beu was dat het wegliep uit de kerststal in het warenhuis.

Elisabeth komt in een andere wereld terecht en maakt een reis door Europa (van Noorwegen naar Betlehem) en door de tijd (terug naar het jaar nul van onze tijdrekening). Ieder nieuw vakje voegt een episode toe aan haar reis en wanneer ze uiteindelijk bij de kerststal waar Jezus geboren werd aankomt bestaat haar groep van metgezellen uit zeven schapen, vier schaapherders, de drie wijzen, een Syrische stadhouder, keizer Augustus en vier engelen (waarvan er één nogal wat menselijke eigenschappen bezit).

Joachim en zijn ouders komen ook te weten dat er in 1948 in Oslo effectief een meisje met de naam Elisabeth verdwenen is. Nooit werd er enig spoor van haar teruggevonden. Verder is er nog een mysterieuze bloemenverkoper (waarschijnlijk de maker van de unieke adventskalender) die ook naar dat meisje op zoek lijkt te zijn...

Wie op bokkilden.no beoordelingen van (ook volwassen) lezers zoekt krijgt heel positieve commentaren:

*Joakims adventskalender er magisk, og boka likeså. Anbefales på det sterkeste*¹⁷

*Julekalender i bokform er rett og slett bare genialt. For barn som ønsker noe mer enn småsjokolader eller tullepakker - eller bare noe i tillegg - er boka perfekt! Den er spennende, morsom og interessant.*¹⁸

*den var både spennende og stemningskapende.*¹⁹

*Dette er en bok som er ypperlig å sette seg ned å lese - gjerne med barn - i en ellers hektisk adventstid*²⁰

*Dette er en veldig god bok og anbefales på det varmeste. Det er en av de beste bøkene jeg har lest av Jostein Gaarder.*²¹

Ik heb het daar nogal moeilijk mee: de oplossing van de nevenintrige over het vermiste meisje is erg vergezocht, de personages missen diepgang en Gaarders stijl is ook niet direct om naar huis over te schrijven. De Nederlandse Biblion recensie heeft zo ook zijn bedenkingen:

Haar reis bevat diverse kerkhistorische feiten die nogal schools zijn verwerkt. Sommige kinderen boven de tien zullen het verhaal kinderachtig vinden; voor kinderen onder de tien zijn sommige passages waarschijnlijk te moeilijk. Het lijkt het best tot zijn recht te komen door in de Adventstijd elke dag een hoofdstuk voor te lezen aan kinderen vanaf ca. 9 jaar.

Samen met Klaus Hagerup schreef Jostein Gaarder ook een soort ode aan het boek, Bibbi Bokkens magiske bibliotek (1993), dat in Noorwegen in Bokåret 1993 (naar aanleiding van de 350ste verjaardag van het eerste gedrukte Noorse boek, een almanak) aan alle leerlingen van het zesde leerjaar cadeau werd gedaan. Qua concept is het alweer een typisch Gaarderaans boek: didactisch van opzet en met allerlei mysterieuze situaties die op het einde dan toch (maar vaak nogal gewrongen) verklaard worden.

---

¹⁷ Joachims adventskalender is magisch, net zoals het boek. Héél, héél warm aanbevolen.

¹⁸ Een kerstkalender in boekvorm is gewoonweg geniaal. Voor kinderen die iets meer wensen dan chocolaatjes of prutserijtjes – of daarnaast nog iets anders wensen – is het boek perfect! Het is spannend, leuk en interessant.

¹⁹ het was spannend én sfeervol.

²⁰ Dit is een boek dat uitstekend geschikt is om rustig in te zitten lezen (liefst met kinderen) in een voor de rest hectische adventstijd.

²¹ Dit is een geweldig goed boek en wordt heel warm aanbevolen. Dit is één van de beste boeken die ik van J.G. gelezen heb.

Nils Bøyum Torgersen en Berit Bøyum zijn neef en nicht: hij woont in Oslo, zij in Fjærland (in het westen van Noorwegen). Ze zijn een correspondentie per brievenboek (dat ze met de post naar elkaar sturen) begonnen. De centrale figuur daarin is Bibbi Bokken, een zich nogal vreemd gedragende oudere dame die in Fjærland woont (Nils komt daar regelmatig met vakantie) maar ook connecties in Oslo blijkt te hebben. Die Bibi zou o. a. een grote boekenverzamelaarster zijn (hoewel er in haar huis schijnbaar geen enkel boek te vinden is) en ook een boek bezitten dat nog moet verschijnen. En dan is er ook nog een schurk van dienst, die verwoede pogingen onderneemt om Nils en Berits brievenboek in handen te krijgen.

In de loop van het verhaal krijgt de lezer allerlei dingen over de geschiedenis en de classificatie van boeken (incunabelen, Dewey...) te weten; er duiken ook nogal wat namen van Noorse schrijvers op.

Uiteindelijk zal blijken dat Bibbi het meeste in elkaar gezet heeft om Nils en Berit aan het schrijven te krijgen en dat hun brievenboek (dat in het tweede deel van de roman overgaat in een gewoon relaas waar Nils en Berit om de beurt aan het woord komen) n.a.v. het Noorse Boekenjaar in Noorwegen verspreid zal worden. De schurk blijkt de eigenaar te zijn van een videobedrijfje; hij beschouwt boeken als een concurrent voor zijn medium en wil daarom niet dat het boek uitgegeven wordt.

Bij Nederlandstalige recensenten viel het boek wel in de smaak. Andrea Oostdijk vond dat de schrijvers duidelijk willen

overbrengen hoe leuk en belangrijk lezen is en slagen [ze] erin dit te doen in een spannend, maar vrij rechtlijnig verhaal, waarbij de tegenstelling tussen het creatieve lezen en het geestdodende tv-kijken net iets te moralistisch overkomt. Een hier en daar filosofisch, maar vlot leesbaar boek

Inge Umans zegt dat het

zowel voor schrijver als lezer jammer [is] dat het boek eindigt maar het steekt zo fantastisch in elkaar dat het nog lang blijft nazinderen.[...] Dit boek geeft je het geruststellende gevoel dat het geschreven woord altijd zal blijven bestaan, ook al leven we in een tijd waarin flitsende beelden ons langs alle kanten bestoken.

De recensie op de website "Leesfeest" is genuanceerder:

De auteurs hebben hun best gedaan om een bijzonder boek te schrijven, en gedeeltelijk is het ook gelukt; sommige personages zijn mooi en levendig en op een paar plaatsen is het boek echt spannend. Maar het boek wordt onrealistisch doordat het teveel dingen tegelijk moet zijn: een roman in de vorm van een briefwisseling; een detective die een naslagwerk moet zijn; een goed kinderboek dat een deftig jubileum moet promoten.

De Nederlandse vertaling kwam er tien jaar na de Noorse publicatie en een aantal voor Noren relevante opmerkingen en situaties zeggen de doorsnee Nederlandstalige lezer erg weinig.

Tiener Cecilie Skotbu, de hoofdfiguur uit I et speil, i en gåte, (1993) is ernstig ziek. Zelf gelooft ze dat ze weer gezond zal worden, maar de bezorgde en ook gelaten indruk die haar ouders maken spreekt dat tegen. Op kerstnacht krijgt Cecilie bezoek van een engel, Ariël, die met haar gesprekken begint over wat zij is (bij de mens is het zintuiglijke/ materiële belangrijk) en over wat hij is (bij de engel primeert het geestelijke) ...

Als I et speil, i en gåte filosofie voor kinderen is, dan is het toch voor filosofisch aangelegde kinderen (en volwassenen) bedoeld. Voor een verdere interpretatie en een antwoord op al uw ontologische en epistemologische vragen: "Livs- og dødsfilosofi i tre norske barne- og ungdomsbøker" van Anne-Kari Skarðhamar (even googelen en klaar is Kees)

Hallo? Er det noen her? (1996) is een als een brief van Joakim aan zijn achtjarig nichtje Camilla gepresenteerd kinderboek waarin die Joakim vertelt hoe hij op de dag dat zijn vader met zijn hoogzwangere moeder naar het ziekenhuis reed kennismaat met het jongetje Mika, dat van een andere planeet komt maar toch erg op een mens lijkt.

Door de daaropvolgende gesprekken tussen die twee over natuurwetenschappelijke en filosofische onderwerpen begint Joakim dieper na te denken over allerlei dingen die hem altijd vanzelfsprekend geleden hebben maar die bij nader toezicht eerder toevallig blijken te zijn of aan verandering onderhevig al naargelang het standpunt van waaruit je ze bekijkt.

De illustraties van de Nederlandse uitgave zijn van de hand van Angela de Vrede.

In Appelsinpiken (2003) krijgt de 15-jarige Georg Rød een lange aan hem gerichte brief in handen die zijn vader Jan Olav elf jaar geleden schreef kort voor hij overleed. Het boek is een aanvankelijk magisch-realistisch aandoend verhaal over Jan Olavs verliefdheid op het "sinaasappelmeisje" dat uitmondte op een vraag die hij zijn zoon stelt over de zin van het leven:

Jeg hadde mange ganger stilt det samme spørsmålet til meg selv i løpet av de siste ukene. Ville jeg ha valgt å leve et liv på jorden vel vitende om at jeg plutselig skulle rives bort fra det, og kanskje midt i lykkesrus? Eller ville jeg allerede i utgangspunktet ha betakket meg for hele denne halsløse "tar igjen og gir bort"-leken? For vi kommer til verden bare én gang. Vi slippes inn i det store eventyret. Og snipp, snapp, snute - så er eventyret ute!

Nei, jeg var ikke så sikker på hva jeg ville ha valgt. Jeg tror jeg ville ha nektet å være med på betingelsene. Kanskje ville jeg ha takket høflig nei til hele tilbudet om å besøke det store eventyret når det

var bare for en kort visitt, og kanskje ville jeg ikke engang ha svart så høflig. (146) ²²

Bescheidener qua omvang en minder hoogdravend in zijn probleemstelling dan bijvoorbeeld het voor volwassenen geschreven Maya (zie hierna) is Appelsinpiken veel genietbaarder.

Jostein Gaarders eigenlijke debuut (we laten hier de schoolboeken waaraan hij meegewerkt heeft buiten beschouwing) was in 1986 met een boek voor volwassenen. Diagnosen og andre noveller, is een bundel met filosofische novellen. De auteur houdt zich bezig met de grote vragen des levens: de (on)zin van het leven, eenzaamheid, waarheid en fantasie, droom en realiteit, de dood, de rol van het toeval... Ook een aantal motieven keren verschillende keren terug: ongeneeslijk ziek zijn, romanfiguren die hun "zijn" in vraag stellen, een niet zo fraai toekomstbeeld...

Voor de "echte" filosofische novellen zijn behoorlijk "zware" lectuur met veel vragen en weinig antwoorden. De titelnovelle "Diagnosen" bijvoorbeeld, waarin de 36-jarige Jenny te horen gekregen heeft dat ze lymfekanker heeft en een laatste keer voor haar vertrek (naar het Radiumhospitaal in Oslo) door Bergen wandelt en allerlei ideeën over de kosmos en het leven door haar heen gaan. Ook "Kritikeren", over een kunstcriticus die gaandeweg onbegrijpelijke kritieken begint te schrijven is niet bepaald lichte kost.

De twee sciencefictionachtige verhalen geven geen al te hoopvol beeld van de toekomst. "Tidsscanneren" handelt over een toekomst waarin een tijdsscanner het mogelijk maakt de hele geschiedenis te herbeleven, waardoor de geschiedeniswetenschap en heel wat andere wetenschappen overbodig geworden zijn en de mensen niet meer geïnteresseerd zijn in eigen activiteiten. In "Katalogen" geldt het absolute gelijkheidsprincipe: iedereen moet een tekst van dezelfde lengte (zeven tot vijftien regels) publiceren in een steeds maar groter wordende kataloog.

Een paar verhalen zijn heel wat toegankelijker. De zich hoofdzakelijk in Italië afspelende tragische liefdesgeschiedenis "Møtsted Engelsborg" bijvoorbeeld of het ironische "Farlig hoste", waarin een devote oude dame met een grote afkeer van alcohol daar onbewust aan verslaafd geraakt.

Voor iedere novelle heeft Gaarder ook nog een uitermate filosofische "inleiding" geschreven. Dat filosofische is dus niet echt mijn ding maar ik voeg er onmiddellijk aan toe dat er nogal wat mensen zijn die anders over Diagnosen og andre noveller denken. "Jede Geschichte ist für sich ein kleines Meisterwerk [...] Jostein Gaarder ist hier in Bestform!".

---

²² Ik heb mezelf de afgelopen weken dikwijls diezelfde vraag gesteld. Zou ik voor een leven op aarde hebben gekozen, in het besef dat ik plotseling kon worden weggerukt, misschien op het hoogtepunt van mijn geluk? Of zou ik al aan het begin hebben bedankt voor dat vermetele geef-en-neemspelletje? Want we zijn maar één keer op deze wereld. We mogen het grote sprookje betreden, maar dan komt er een olifant met een grote snuit... Nee, ik weet niet zeker wat ik had gekozen. Ik geloof dat ik de voorwaarden niet geaccepteerd zou hebben. Misschien had ik wel beleefd bedankt voor het aanbod om het grote sprookje te mogen bezoeken als het alleen om een kort bezoek zou gaan, en misschien zou ik zelfs niet eens beleefd zijn geweest. (118) (vertaling Lucy Pijtersen en Kim Snoeijs)

In Vita Brevis (1996) vertelt Jostein Gaarder hoe hij tijdens een bezoek aan Buenos Aires in een klein antiquariaat rondsnuift en daar een afschrift vindt van de brieven die Floria Aemilia schreef aan haar ex-partner, de beroemde theoloog, kerkvader en bisschop van Hipo, Augustinus (354-430). Hij leefde twaalf jaar samen met haar voor hij onder invloed van zijn moeder een einde aan de relatie maakte.

Gaarder koopt het document, trekt er mee naar het Vaticaan en geeft het daar af. Later ontkent het Vaticaan het geschrift ooit ontvangen te hebben. Gelukkig had Gaarder er al een "fotostat" (een fotokopie) van laten maken. Wat de lezer nu in handen heeft is een wetenschappelijke uitgave van de brieven met de vertaalde tekst aan de rechterkant en verklarende voetnoten aan de linkerkant²³.

Feit of fictie? Fictie natuurlijk. "Roman" staat er op het stofomslag en op de titelpagina van Vita Brevis, dat weer een illustratie van Gaarders geliefde spel met dubbele bodems is. Het fictionaliseren van historische of bijbelse figuren is een beproefd recept. Voorbeelden uit de Nederlandse literatuur zijn o.a. Paul Lebeaus Xanthippe (1959) en Marnix Gijsens Het boek van Joachim van Babylon (1947)

Wat heeft Floria, die zichzelf omschrijft als een "dannet kvinne" ("een ontwikkelde vrouw) haar ex, die ze aanspreekt als Aurel maar soms ook met het ironisch klinkende "nådige biskop" te melden? Ze heeft Augustinus Confessiones ("Bekjennelser" in het Noors) gelezen en heeft daar heel wat op aan te merken.

Haar belangrijkste bezwaren tegen de Confessiones zijn van tweeërlei aard. Ze vindt dat Augustinus aan een typische auteurskwaal lijdt: hij stelt zich in zijn geschriften "mooier" voor dan hij in werkelijkheid is: de principes die hij daar huldigt brengt hij zelf niet in de praktijk. Augustinus is voor haar van zijn voetstuk gevallen door het afbreken van hun relatie en door de manier waarop hij er later op terugkijkt. Augustinus' moeder Monica krijgt hierbij de volle laag.

Daarnaast deugen de theorieën die hij in de Confessiones naar voren brengt niet. Augustinus predikt de totale onthechting ("avholdenhet") tegenover het zintuiglijke en het aangename, de liefde en de natuur:

Du tror altså fortsatt på en vredens gud som vil straffe og pine mennesker etter deres gjerninger i all evighet? (109)²⁴

Floria is een andere mening toegedaan: wie de schepping negeert negeert ook de schepper:

---

²³ In de Nederlandse vertaling is die layout gewijzigd: daar staan de noten (wanneer die er zijn) onder de tekst. Daarnaast zijn ook de illustraties uit de Noorse uitgave weggelaten.

²⁴ uitgerekend jij gelooft aan een God der wrake, die demensen tot in alle eeuwigheid voor hun daden wil straffen en pijnigen! (68-69) (vert. Lucy Pijtersen)

Har det slått deg at det kanskje er du som ser med forakt på Guds gaver? (49) ²⁵

Haar eigen opvattingen leunen aan bij het epicurisme:

Trekk pusten, hør på fuglenes sang, se opp på himmelhvelvingen og trekk alle luktene til deg. Det er dette som er verden, Aurel, og den er her nå. (223) ²⁶

Van de filosofie heeft ze geen al te hoge pet op, zoals blijkt wanneer ze Cicero citeert:

intet er så absurd at det ikke kan ha vært sagt av en filosof (51) ²⁷

of haar eigen opvatting geeft:

Først må vi leve, og så – ja, så kan vi filosofere. (77) ²⁸

En zo wordt Vita Brevis ("het leven is kort") een waarschuwing tegen extremisme in het algemeen en religieus fanatisme in het bijzonder:

Hvis Gud finnes, måtte han da tilgi dere. Men kanskje skal dere en dag dømmes for alle de gledene i livet som dere har vendt ryggen. Dere fornekker kjærligheten mellom mann og kvinne. Kanskje kan det tilgis. Men dere gjør det i Guds navn. (229) ²⁹

Dag Kullerud was erg te spreken over Vita Brevis:

en annerledes og utfordrende roman ...en fascinerende bok, overraskende is sitt tema, som er alvorlig nok, og lekende i sin rammefortelling ³⁰

Bjørn Gabrielsen maakte heel wat meer voorbehoud:

Dersom man anser Vita Brevis som en bok for en skarp 13-åring så er den kanskje grei nok [...] Men "Jostein Gaarders første voksenbok"? Eller som forlaget skriver på omslaget: "En erotisk tragedie?" ³¹

²⁵ Heb je er wel eens aan gedacht dat jij misschien met verachting op Gods gaven neerziet? (36) (vert. Lucy Pijttersen)

²⁶ Haal diep adem, luister naar het gezang van de vogels, kijk omhoog naar het hemelgewelf en neem alle geuren in je op. Dat is de wereld, Aurelius, en die is hier, op dit moment. (130-131) (vert. Lucy Pijttersen)

²⁷ niets is zo absurd dat het niet door een filosoof kan worden gezegd. (38) (vert. Lucy Pijttersen)

²⁸ Eerst moeten we leven en pas daarna kunnen we gaan filosoferen. (52) (vert. Lucy Pijttersen)

²⁹ Moge God het jullie vergeven, als hij bestaat. Maar misschien worden jullie op een dag veroordeeld vanwege alle vreugdes in het leven die jullie de rug hebben toegekeerd. Jullie verloochenen de liefde tussen man en vrouw.

Misschien dat jullie dat vergeven kan worden. Maar jullie doen het in Gods naam. (133) (vert. Lucy Pijttersen)

³⁰ een aparte en intrigerende roman ... een fascinerend boek, verrassend door zijn onderwerp, dat ernstig genoeg is, en speels door zijn raamvertelling.

³¹ Indien men Vita Brevis bekijkt als een boek voor een schrandere 13-jarige, kan het er misschien mee door. Maar "het eerste boek van Jostein Gaarder voor volwassenen"? Of zoals de uitgeverij op het omslag schrijft: "Een erotische tragedie"? Ook Garder zelf heeft (in 2006 in een interview met Ann Christiansen) Vita Brevis als "en erotisch tragedie" omschreven.

Gabrielsens bezwaren hebben ook te maken met de onderliggende tendens van het boek:

Bokens hovedperson er smart, velutdannet og kjapp i replikken, men offer for strukturell diskriminering. Hun er sveket, men tilgivende. Og hun representerer en motvekt til den livsfjerne og livsfientlige mannlige kulturen [...] Å fremstille kvinner som evig tilgivende, evige omsorgspersoner, evige forkjempere for det naturlige versus de naturfiendtlige menn – er ikke dette strukturell diskriminering i seg selv? ³²

Gaarder publiceerde Maya in 1999; Sofies verden was dan allang een wereldsucces geworden:

Rykende fersk fra trykkeriet, tittelen er "Maya". Og selvsagt, selvsagt! er den allerede solgt til alle europeiske land. Salgsjobben var neppe komplisert. Herr Gaarder har forlengst fylt opp forlagenes pengebenge. I en slik grad at bare synet av hans navn gjør forleggerne svimle av lykke. ³³

schreef Lars-Ludvig Røed in Aftenposten.

Het boek verkocht dus erg goed, maar ik vraag me wel af hoeveel kopers het ook echt uitgelezen hebben.

De Noorse evolutiebioloog Frank Andersen is de ik-figuur: hij schrijft een hele lange brief aan zijn Spaanse vrouw Vera van wie hij gescheiden leeft. Andersen bevindt zich in 1998 op het Fiji-eiland Taveuni waar hij onderzoekt in hoeverre de ingevoerde planten- en diersoorten het ecologische evenwicht verstoord hebben. Het eilandje staat op dat ogenblik nogal in de belangstelling omdat het zich op de 180° meridiaan bevindt en dus in het jaar 2000 als eerste de overstap naar het nieuwe millenium zal maken.

Hij ontmoet er een aantal andere personen van wie de belangerijkste het Spaanse echtpaar Ana en José, de Engelse schrijver John Spooke en de Amerikaanse milieuactiviste Laura de belangrijkste zijn. Met Spooke organiseert hij een soort "tropisk toppmøte" waarop ze over filosofische en wetenschappelijke kwesties debatteren – of zoals Spooke het formuleert:

- Bortsett fra alt dette, bortsett fra alle kjolene og bankettene, pudderet og slipsnålene, bankinnskuddene og barokke speil over peisen – altså bortsett fra alt dette som vi pynter oss med i sosiale sammenhenger - har vi kanskje to eller ti eller i beste fall noen tiår igjen å leve på denne planeten. Og i lys av det, ja, i lys av det finnes ganske generelt også noen eksistenstille perspektiver som angår oss alle, enskjønt vi bare svært sjelden snakker om dem. Jeg foreslår derfor at vi denne kvelden forsøker å se opp fra våre arbitrære

---

³² Het hoofdpersonage van het boek is intelligent, ontwikkeld en goed van de tongriem gesneden, maar het slachtoffer van structurele discriminatie. Ze werd bedrogen, maar is vergevingsgezind. En ze vertegenwoordigt een tegengewicht voor de wereldvreemde en levensvijandige mannelijke cultuur. [...] Vrouwen telkens weer als vergevingsgezind, als ommer attent, als eeuwige pleitbezorgers voor het natuurlijke, waar de mannen vijandig tegenover staan – is dat op zichzelf geen structurele discriminatie?

³³ Kersvers van de drukkerij, de titel is "Maya". En natuurlijk, natuurlijk! is het al verkocht aan alle Europese landen. Dat kan geen moeilijk job geweest zijn. De heer Gaarder heeft de geldzak van de uitgeverijen allang gevuld. Zo goed zelfs dat alleen al het zien van zijn naam de uitgevers duizelig van geluk maakt.

interesser og gjøremål og at vi isteden konsentrerer oss om noe som angår alle sammen. (173) ³⁴

Dit citaat geeft al een goed idee van hoe het er in Maya aan toe gaat. Gaarder zelf noemt zijn boek in het interview met Røed "ganske heavy lesestoff" en omschrijft het onderwerp als "mennesket som naturvesen", "vår naturbiologiske bakgrunn", "kjærligheten". In een interview met Sissel Fantoft trekt hij van leer tegen het "reductionisme", het concept dat het menselijke denken en handelen volledig gereduceerd kan worden tot fysische en chemische processen:

Jeg nekter å være med på at bevisstheten bare er et tilfeldig biprodukt av biokjemiske prosesser. Det har tatt fire milliarder år å komme hit. Livet er en fundamental del av naturen, og vi er en del av noen mystiske, underlig og meningsfylt. ³⁵

Voor mij zijn de gevoerde discussies behoorlijk wollig, hoogdravend, weinigzeggend en repeterend. Thema's die aan bod komen zijn o. a. de evolutie van eencellig wezen tot mens, de aantasting van het milieu, zin of onzin van het leven op aarde en het al of niet bestaan van een hiernamaals – dat Frank een probleem heeft met de "dood" is al vanaf het begin van Maya duidelijk:

Jeg har holdt det for en uhyrlig tanke at jeg når som helst kan være helt borte, at jeg er her bare denne ene gangen og at jeg aldri mer skal komme tilbake. (40) ³⁶

Gaarder doet er nog een schepje bovenop door de al genoemde José en Anna allerlei wijsheden tegen elkaar te laten debiteren. Een voorbeeldje:

- For et ubildet blikk fremstår verden ikke bare som en usannsynlig enkeltbendelse, men som en konstant belastning for fornuften. Hvis det finnes en fornuft vel og merke, hvis det finnes en nøytral fornuft. Slik lyder stemmen innenfra. Slik lyder jokers stemme.

Ana nikket megetsigende. Så la hun til for egen regning:

- Joker kjenner at han vokser på seg selv, han kjenner det i armer og ben, kjenner at han ikke bare er noe han innbiller seg. Han kjenner at det gror emalje og elfenben i den antropomorfe dyrekreften. Han

³⁴ Afgezien daarvan, afgezien van alle jurken en diners, make-up en dasspelden, banktegoeden en barokke spiegels boven de open haard, dus afgezien van alles waarmee we ons in sociaal verband tooien, hebben we misschien nog maar twee of tien, of in het beste geval enkele tientallen jaren te leven. En in het licht daarvan, ja, in het licht daarvan bestaan er ook enkele algemeen geldende, existentiële perspectieven die ons allemaal aangaan, ook al spreken we daar slechts zelden over. Ik stel daarom voor dat wij vanavond proberen om onze arbitraire belangen en bezigheden links te laten liggen en dat wij ons concentreren op iets wat ons allemaal aangaat. (145) (vert. Kim Snoeiijing en Lucy Pijttersen)

³⁵ Ik weiger mee te doen met de bewering dat het bewustzijn alleen een toevallig bijproduct van biochemische processen is. Er is vier miljard jaar nodig geweest om tot hier te komen. Het leven is een fundamenteel deel van de natuur, en wij zijn een deel van iets mysterieus, wonderlijk en zinvol

³⁶ Ik heb het altijd een onvoorstelbare gedachte gevonden dat ik op een dag zomaar verdwenen kan zijn, dat ik hier alleen deze ene keer ben en nooit meer zal terugkeren.(30) (vert. Kim Snoeiijing en Lucy Pijttersen)

kjenner den lette vekten av primatens ribben under morgenkåpen, kjenner den taktfaste pulsen som slår og slår og pumper den varme væsken ut i kroppen nå. (81) ³⁷

Slikt u nu even? Ik in elk geval wel. Frank (half aan de drank blijkbaar) voert naarnaast ook nog lange gesprekken met een gekko.

Het debat beperkt zich overigens niet tot de bijeenkomsten op Taveuni; tijdens een later weerzien in Spanje wordt er tussen Spooke, Andersen, José en Ana nog flink doorgeboomd en breidt Gaarder er nog een absurd verhaal aan vast dat naar de titel verwijst. De aanzet werd al gegeven in Taveuni wanneer Laura het daar over het begrip "maya" uit de Indiase filosofie had:

Og det beror på maya. I virkeligheten er vi fasetter av én og samme sjel. Det er maya-illusjonen som får oss til å tro at de andre er noe annet enn oss. Derfor trenger vi ikke å være engstelige for å dø. Det finnes ikke noe som kan dø. Det eneste som blir borte når vi dør, er selve illusjonen om å være adskilt fra resten av verden -- slik vi tror at det vi drømmer om er adskilt fra vår egen sjel. (180) ³⁸

In Spanje blijkt dan dat Ana (Frank had vanaf de eerste ontmoeting het gevoel dat hij haar al ergens ontmoet had) qua gezicht als twee druppels water lijkt op de naakte Maya van Goya en ...zelf Ana Maria Maya blijkt te heten. Ook de maya's uit Midden- en Zuid-Amerika komen er nog aan te pas – de moeder van de Griekse god Hermes is Gaarder daarentegen uit het oog verloren. Verder maakt ook nog een dwerg die om de zoveel jaren opduikt zijn opwachting: er wordt trouwens duchtig met cijfers gejongleerd. Voor al zijn onwaarschijnlijke verhalen komt Gaarder met zo mogelijk nog onwaarschijnlijker verklaringen aanzetten.

Als kers op de taart blijkt uiteindelijk dat Andersens hele uiteenzetting eigenlijk uit de pen van de schrijver John Spooke gevloeid is en die John Spooke (als ik het tenminste goed begrepen heb) laat in een soort nawoord dat verhaal samenvloeien met zijn eigen werkelijkheid – en nu blijkt Ana, die in het relaas van Andersen sterft, plots weer springlevend!

En dan is er nog de stijl. Een groot stilist is Gaarder ook in zijn andere boeken niet, maar hier vallen de gemaakte dialogen toch wel erg op, om nog maar te zwijgen van stilistische

---

³⁷ - Objectief bekeken is de wereld niet zozeer een onwaarschijnlijke, eenmalige gebeurtenis maar in de allereerste plaats een constante aanslag op de rede. Als er iets als rede bestaat tenminste, als er een neutraal vermogen tot denken bestaat. Dat zegt de innerlijke stem. Dat zegt de stem van Joker.

Ana knikte veelzeggend. Toen voegde ze er zelf aan toe:

- Joker voelt zichzelf groeien, hij voelt het in armen en benen, hij voelt dat hij niet iets is wat hij zichzelf alleen verbeeldt. Hij voelt dat er glazuur en ivoor in zijn antropomorfe dierensnuit ontstaan. Hij voelt het lichte gewicht van de rib van de primaat onder zijn ochtendjas, hij voelt het ritmische kloppen van zijn pols dat de warme vloeistof door zijn lichaam pompt. (66) (vert. Kim Snoeiing en Lucy Pijtersen)

³⁸ In werkelijkheid zijn we allemaal facetten van een en dezelfde ziel. Door de maya-illusie geloven we dat de anderen iets anders zijn dan wij. Daarom hoeven we niet bang te zijn om te sterven. Er is niets dat kan sterven. Het enige wat verdwijnt als we sterven, is de illusie dat we afgescheiden van de rest van de wereld zijn, net zoals we denken dat wat we dromen niets met onze ziel te maken heeft. (152) (vert. Kim Snoeiing en Lucy Pijtersen)

hoogstandjes als

En av dem hadde gitar, de to andre hadde ikke andre instrumenter enn en sår strupe og hendenes egne pentadaktyle rytmeinstrumenter. (371) ³⁹ [bedoeld worden: vingers]
en

Det var ikke minst Ana jeg ville vise Frank i Sevilla. Jeg ville vise ham den overdådige feiringen av det postanimale virveldyrets elastiske lemmer. Dette skulle uramfibiet ha sett, tenkte jeg, nå danset oldebarna flamenco i Sevilla, og til det trengtes alle tetrapodens ekstremiteter, samtlige muskler og virvler, og alle hjernens koordinerende synapser. (372) ⁴⁰

Ik bespaar u de rest van John Spookes lyrische ontboezeming...

De critici hadden "mixed feelings" over Maya. Michael Brett noemt Gaarder een "affable pedagogue", "a teacher of unfailing patience and goodwill" en de roman een

obsessive quest to find some logic behind the creation of the universe and seek a deeper understanding of the evolutionary biology which had led to our unique ability to ponder our own existence

Voor Jan Flamend heeft Gaarder

een complexe structuur opgezet die om alertheid vraagt. Door de perspectiefwisselingen en het betwistbare auteurschap van de verhalen binnen het boek, weet je niet wat je mag geloven [...] Het boeiende aan Maya is dat Gaarder een onbehandelbare thematiek behandelt in een "spannend en ingenieus spinsel van verhalen".

Hij voegt er echter aan toe dat

de filosofische pretenties enerveren beoorlijk omdat Maya soms wel erg zwaarwichtig en zweverig is.

Karl van den Broeck noemt Maya een "conte philosophique",

een spinsel van verhalen dat de theorieën over het ontstaan en de zin van het leven op een begrijpelijke en boeiende manier naast elkaar zet.

Per Kristian Olsen is dan weer behoorlijk scherp:

---

³⁹ Een van hen had een gitaar, de twee anderen hadden geen andere instrumenten dan een rauwe keel en de pentadactylische ritme-instrumenten van de handen zelf. (312) (vert. Kim Snoeiing en Lucy Pijttersen)

⁴⁰ Ik wilde Frank met name Ana laten zien in Sevilla. Ik wilde hem de overdadige viering van de soepele ledematen van het postanimale gewervelde dier laten zien. Dit had het oeramfibië moeten zien, dacht ik, nu dansten de achterkleinkinderen de flamenco in Sevilla, en daarvoor waren alle extremiteten van de tetrapoden nodig, alle spieren en wervels, en alle coördinerende synapsen van de hersenen. (312-313) (vert. Kim Snoeiing en Lucy Pijttersen)

Maya er en av de romaner som virker veldig konstruert og som virkelig knirker i sammenføyningene under lesningen. Alle hovedpersonene er flate. Det skjer ingen utvikling med dem. [...] Sofies verden var mer pedagogisk enn stor romankunst. Så også med Maya. I Sofies verden ville Gaarder først og fremst fortelle filosofiehistorien. I Maya filosoferer han selv. Maya er mer et pedagogisk formidlingsprosjekt og lite kunst. [...] Som roman betraktet er den temmelig mislykket. Boka blir en tumbleplass for påstander, besvergelses, hypoteser, utviklingsteori, kosmologi, noen interessante, mange andre igjen plagsomme.⁴¹

Zo hoort u het ook eens van een ander. Maar toch: dit stukje troost uit Maya wil ik u niet onthouden:

Når verden er, da er grensene for det usannsynlige allerede overskredet. Når denne verden er, hvorfor skulle det ikke også være en verden etterpå? (337-338)⁴²

Minder vermoeiend om te lezen is in ieder geval Sirkusdirektørens datter (2001). Hoofdfiguur en verteller Petter bezit een heel bijzondere eigenschap: hij beschikt over een ongebreidelde fantasie en heeft daardoor voortdurend ideeën die voor literaire werken gebruikt kunnen worden.

Zelf wil hij geen roman of iets dergelijks schrijven:

Jeg kommer aldri til å skrive en roman. Jeg ville ikke klare å konsentrere meg om en historie. Begynner jeg først å nøste opp en fabel, suger den straks til seg fire eller åtte andre. Så blir det et veritabelt styr å holde orden på, med tjukke lag av rammefortellinger og et yrende mylder av innskutte historier med flere fortellere på ulike fortellerplan, eller det som noen kaller kinesiske esker.⁴³

Toch verdient hij rijkelijk als antipode van een ghostwriter: hij schrijft niet de ideeën van anderen uit maar voorziet een groot aantal (beginnende of met een writer's block sukkelende) auteurs van synopsissen. Verschillende van die synopsissen zijn in

---

⁴¹ Maya is een van die romans die geweldig gemaakt aandoen en die tijdens de lectuur echt in hun voegen kraken. Alle hoofdpersonages zijn flat. Er gebeurt niks met ze. [...] Sofies verden was meer pedagogie dan grote romankunst. Dat is ook het geval met Maya. In Sofies verden wou Gaarder vooral de geschiedenis van de filosofie vertellen. In Maya filosofeert hij zelf. Maya is vooral een pedagogisch informatief project dat weinig met kunst te maken heeft. [...] Als roman is het tamelijk mislukt. Het boek is een proeftuin voor beweringen, bezweringen, hypothesen, ontwikkelingstheorie, kosmologie, sommige interessant, vele andere dan weer irritant.

⁴² Als de wereld bestaat, dan zijn de grenzen van het onwaarschijnlijke reeds overschreden. Als deze wereld bestaat, waarom zou er dan niet ook een hiernamaals zijn? (288) (vert. Kim Snoeiijing en Lucy Pijttersen)

⁴³ Ik zal nooit een roman schrijven. Ik zou me nooit op één verhaal kunnen concentreren. Als ik eenmaal aan een verhaal begonnen ben, zuigt het onmiddellijk vier of acht andere verhalen op. Dan wordt het een hele klus om het overzicht te bewaren in al die dikke lagen raamvertellingen en een krioelende massa opzichzelfstaande anekdotes met verschillende vertellers op diverse vertelniveaus, of Chinese doosjes, zoals het ook wel wordt genoemd. (108)

Sirkusdirektørens datter terug te vinden; de titel van de roman is trouwens een samenvatting die in verschillende versies in de roman terug te vinden is en uiteindelijk op Petter's eigen situatie betrekking blijkt te hebben.

Na verloop van tijd heeft Petter een heel netwerk gecreëerd met zichzelf als een "edderkopp" er middenin; van al die schrijvers is er geen enkele die weet dat hij niet de enige is die door Petter "bediend" wordt. Onwillekeurig denk je hier natuurlijk: wordt er hier op "echte" Noorse schrijvers gealludeerd?

Uiteindelijk gaat hij zelfs internationaal en frequenteert hij (als lector bij een uitgeverij) grote boekenbeurzen. Maar dan gaat het fout met zijn systeem en begint hij voor zijn leven te vrezen. Hij trekt zich terug in een klein stadje in Italië en schrijft daar het boek dat de lezer nu voor ogen heeft – Gaarders voorkeur voor constructies steeds ook nu weer de kop op. En nu komt de lezer ook de achterliggende reden voor zijn besluit om zelf geen romans te schrijven te weten...

De moeilijke relatie tussen wetenschap en geloof, daar gaat het over in Slottet i Pyreneene (2008) Als vehikel voor zijn ideeën heeft Gaarder deze keer gekozen voor de moderne versie van de aloude briefroman: de "e-mailroman"!

Steinn en Solrun ontmoeten elkaar voor het eerst in dertig jaar, en wel op de plaats waar er een einde kwam aan hun relatie: een hotel in Fjærland. Beiden zijn ze ondertussen getrouwd en hebben ze kinderen. Waarom ze toendertijd een einde aan hun relatie maakten wordt niet meteen duidelijk; wel dat ze toen al op levensbeschouwelijk vlak uit elkaar gegroeid waren. Sindsdien zijn ze allebei hun eigen weg gegaan. Steinn is een wetenschapper (meer specifiek een "klimaforsker") en een atheïst. Solrun is lerares en gelovig.

Toch slaat er bij dat totaal onverwachte weerzien weer een vonk over en besluiten ze contact te houden. Steinn woont in Oslo, Solrun in Bergen en dus schrijven ze elkaar een lange reeks uitvoerige e-mails, waarin ze hun levensbeschouwelijke discussie weer opnemen.

Voor Steinn zal de wetenschap uiteindelijk in staat zijn om alles te kunnen verklaren:

*Jeg tror på kosmologiens og astrofysikkens innsikt, og jeg tror på det biologien og paleontologien er i stand til å fortelle oss om utviklingen av livet på Jorden. Jeg tror fullt og helt på det naturvitenskapelige verdensbildet. Det **justeres** hele tiden, forskningen går to skritt fram og et til siden, etter et skritt fram og to til siden. Men jeg tror på naturens lover, og **til syvende og sist** vil det si fysikkens og matematikkens lover. Jeg tror på det som er. Jeg tror på fakta. Alle fenomener har vi ennå ikke kunnskap om, og det er ikke alt vi **har forstand på**¹, det er **flust med**² huler i vår forståelse. Men vi både vet og forstår svært mye mer enn våre forfedre. (64)*

wordt ... bijgesteld

uiteindelijk

¹ begrijpen; ² barst van

Wat nog niet verklaarbaar is zijn voor hem alleen maar "såkalte overnaturlige fenomener" (27).

Solrun, die zichzelf een "kristen spiritualist" (82) noemt, gelooft wel in het bestaan van een ziel onafhankelijk van het lichaam:

Det finnes ingen død, Steinn. Og det finnes ingen døde. (43)

vi mennesker faktisk har en fri sjel, jeg mener uavhengig av de kroppene vi nå bebor. (179)

*Også i dag har jeg stor glede av min **legemlige** tilværelse, om ikke i like stor grad som den gangen. Men nå lever jeg dessuten med kroppen som et **hylster**, og altså som noe utvendig og uvesentlig. Den er ikke noe jeg skal **hangle** med så lange veien videre. Jeg er i dag overbevist om at det jeg kaller jeg vil overleve kroppens død. Jeg opplever ikke lenger at det er kroppen min som er meg. (55)*

lichamelijke

koker

sukkelen

De titel van de roman verwijst naar een bekend schilderij van Margritte, dat door Solrun gebruikt wordt om Steinns houding te illustreren:

*Du har ikke forandret deg mye. Det er fint og det, Steinn. Det er noe friskt og **gutteaktig**¹ over din **påståelighet**². Men kanskje er du blind. Kanskje er du både **sneversynt** og **snusfornuftig**.*

¹ jongensachtig; ² halsstarrigheid
bekrompen
pedant

*Kan du buske det Magritte-bildet av en **diger** steinblokk i **fritt svev** over landskapet -- og med et lite slott på toppen, tror jeg. Du kan ikke ha glemt det bildet.*

zware
vrij zwevend

*Men hvis du hadde vært vitne til noe liknende i dag, ville du sikkert ha forsøkt å **bortforklare** det. Kanskje ville du ha sagt at det du så var arrangert. At steinen var hul og fylt med helium. Eller at den ble holdt oppe av et **sinnrikt** nett av usynlige **trinser** og tauverk. (33)*

wegredeneren
ingenieus
katrollen

In een boek waar de verteller uitdrukkelijk afwezig is wordt het volledig aan de lezer overgelaten om een standpunt te bepalen en het lijkt me onwaarschijnlijk dat die lezer onder invloed van dit boek van mening zal veranderen.

Lange discussies blijven het wel en om het geheel "verteerbaarder" te maken zorgt Gaarder ervoor dat het al snel duidelijk wordt dat de liefde tussen de twee correspondenten nooit echt heeft opgehouden te bestaan en laat hij de lezer lange tijd in het ongewisse over wat nu precies de breuk 30 jaar geleden veroorzaakt heeft; wel wordt er vanaf de eerste bladzijden verwezen naar een mysterieuze "tyttebærkona" en naar een mogelijk misdrijf dat toen gepleegd werd.

Het slot van de roman is verrassend, maar hoewel er een zekere correlatie blijkt te zijn met wat er 30 jaar geleden gebeurd is en de universele (en onvermijdelijke?) menselijke twijfel hier beklemtoond wordt, voegt het weinig toe aan het centrale thema van de roman.

Turid Larsen noemt Jostein Gaarder

*en original og modig forfatter. Det er vanskelig å forestille seg andre enn Jostein Gaarder som ville våge å skrive en hel roman der hovedpersonene diskuterer store religiøse spørsmål*⁴⁴

maar voegt er wel aan toe dat een aantal passages in de roman

*kan bli i overkant tunge og konstruerte, eller pinlig svulstige*⁴⁵

Als roman is Slottet i Pyreneene in elk geval beter geslaagd dan Maya (sorry dat ik op die roman blijf terugkomen maar hij ligt op mijn lever).

---

⁴⁴ een origineel en moedig schrijver. Je kunt je moeilijk inbeelden dat andere auteurs dan Gaarder het zouden aandurven om een hele roman te schrijven waarin de hoofdpersonages over religieuze vragen discussiëren.

⁴⁵ meer dan zwaar en gekunsteld, of pijnlijk bombastisch kunnen worden.

Noten

Inleiding

Interview met Jan Kjærstad in De Morgen van 29.12.95

John Vervoort, "Misdaad loont", Standaard der Letteren, 16.06.05

Ann Christiansen, "Gaarders kabal-lek", Aftenposten, 11.03.06

Erle Mostue, "På jakt efter den forsvundne mor og hustru", Aftenposten, 07.05.91

Barna fra Sukhavati

Jostein Gaarder, Barna fra Sukhavati, Oslo (Aschehoug), 1998, ISBN 82-03-24238-3

Jostein Gaarder, De kinderen uit Soekhavati, vertaald door Lucy Pijttersen, Baarn (Fontein), ISBN 978-90-261-0959-1

Froskeslottet

Jostein Gaarder, Froskeslottet, Oslo, (Aschehoug), 2004, ISBN 978-82-03-24635-7

Jostein Gaarder, Het kikkerpaleis, vertaald door Elina van der Heijden, Baarn (De Fontein), 1998. ISBN 90 261 0960 1

Kabalmysteriet

Jostein Gaarder, Kabalmysteriet, Oslo (Aschehoug), 1996⁷ ISBN 978-82-03-17305-9

Jostein Gaarder, Het geheim van de kaarten, vertaald door Lucy Pijttersen, Antwerpen (Houtekiet), 1995, ISBN 978-90-261-0816-7

Rita Ghesquiere, "Een nar met ezelsoren. Jostein Gaarder over het leven als een geheimzinnig kaartspel", in Standaard der Letteren, 09.11.95

Erle Mostue, "På jakt efter den forsvundne mor og hustru", Aftenposten, 07.05.91

Helge Andersen, "Reise med variasjoner", Aftenposten, 12.12.90

Sofies verden

Jostein Gaarder, Sofies verden, roman om filosofiens historie, Oslo (Aschehoug), 2006
ISBN 978-82-03-24838-2

Jostein Gaarder, De wereld van Sofie, vertaald door Janke Klok, Lucy Pijttersen, Kim Snoeiijing en Paula Stevens, Antwerpen (Houtekiet), 1994) ISBN 90-5240-223-X

John Elson, "Looking-Glass Philosophy", Time, 12.12.94

Harold Polis, "De Wereld na Sofie", Standaard der Letteren, 08.05.09

Peer Olsen, Werkboek bij De wereld van Sofie, vertaald en bewerkt uit het Duits door Tom Luyben, Antwerpen/Baarn (Houtekiet/Fontein), 1997, ISBN 978-90-261-1337-6

Jack Priestley, "How not to teach philosophy", TES Magazine, 14.02.97
<https://www.tes.co.uk/article.aspx?storycode=44518>

Ludo Abicht, "De toegepaste wereld van Sofie", De Morgen

Erik Gustavson, De wereld van Sofie, DVD videofilmexpress. De versie is Noors (+ de andere talen) gesproken, Nederlandse ondertiteling is mogelijk, Noorse niet.

Julemysteriet

Jostein Gaarder, Julemysteriet, Oslo (Aschehoug), 2005 ISBN 978-82-03-24392-9

Jostein Gaarder, Het Mysterie, vertaald door Elina van der Heyden en Lucy Pijttersen, Baarn (Fontein/Houtekiet), 1998 ISBN 90-5240-528-X

Biblionrecensie: zie bijv. : www.bol.com/nl/p/nederlandse-boeken/het-mysterie/1001004002001321/index.html#product_description

Bibbi Bokkens magiske bibliotek

Jostein Gaarder/Klaus Hagerup, Bibbi Bokkens magiske bibliotek, Oslo (Universitetsforlaget), 1993, ISBN 82-00-21210-6

Gaarder, Jostein/Hagerup, Klaus, De magische bibliotheek, uit het Noors vertaald door Kim Snoeiijing, Baarn (De Fontein), 2003, ISBN 978-90-261-1869-2

De recensie van Andrea Oostdijk komt uit Biblion.

De recensie van Inge Umans is te vinden op
<http://www.archief.pluizuit.be/030806/De%20magische%20bibliotheek.htm>

De recensie op Leesfeest is te vinden op: <http://leesfeest.nl/boek/de-magische-bibliotheek-0>

I et speil, i en gåte

Jostein Gaarder, I et speil, i en gåte, Oslo (Aschehoug), 2008 ISBN: 978-82-03-25075-0

Jostein Gaarder, Door een spiegel, in raadselen, vertaald door Elina van der Heijden, Baarn (De Fontein), 1996, ISBN 90-261-0957-1

Skardhamar, Anne-Kari: Livs- og dødsfilosofi i tre norske barne- og ungdomsbøker, <http://www.dansklf.dk/multimedia/Anne-Kari%20Skardhamar%20Livs-%20og%20d%C3%B8dsfilosofi%20i%20tre%20norske%20barne-%20og%20ungdomsb%E2%80%BAker.pdf>

Hallo? Er det noen her?

Jostein Gaarder, Hallo? Er det noen her?, Oslo (Gyldendal), 1996, ISBN 978-82-05-22765-1

Jostein Gaarder, Hallo, is daar iemand?, vertaald door Janke Klok en Lucy Pijttersen, Amsterdam/Antwerpen (Querido), 1997, ISBN 90-214-6352-0

Appelsinpiken

Jostein Gaarder, Appelsinpiken, Oslo (Aschehoug), 2004², ISBN 978-82-03-246556-2

Jostein Gaarder, Het Sinaasappelmeisje, vertaald door Lucy Pijttersen en Kim Snoeiing, Utrecht (Signature), 2003, ISBN 978-90-5672-112-1

Diagnosen og andre noveller

Jostein Gaarder, Diagnosen og andre noveller, Oslo (Aschehoug), 1986 ISBN 82-03-24237-5

Jostein Gaarder, Een zeldzame vogel, vertaald door Kim Snoeijong en Lucy Pijttersen, Baarn (de Prom), 2000 ISBN 978-90-6801-649-9

<http://www.literaturschock.de/buecher/342324111X.htm>

Vita Brevis

Jostein Gaarder, Vita Brevis, Oslo (Aschehoug), 1996, ISBN 978-82-03-24165-9

Jostein Gaarder, Vita Brevis, vertaald door Lucy Pijttersen, Baarn (De Prom), 1997, ISBN 978-90-6801-547-8

Dag Kullerud, "Himmelsk svik", Dagbladet, 31.10.1996,
<http://www.dagbladet.no/kultur/1996/10/31/125439.html>

Ann Christiansen, "Gaarders kabal-lek", Aftenposten 11.03.06

Bjørn Gabrielsen, "Ach, du lieber Jostein", Morgenbladet, 29.11.96

Maya

Jostein Gaarder, Maya, Oslo (Aschehoug Maxi-bok), 2001, ISBN 978-82-03-18398-0

Jostein Gaarder, Maya, uit het Noors vertaald door Kim Snoeijing en Lucy Pijttersen, Baarn (De Prom), 2000, ISBN 978-90-6801-686-4

Lars-Ludvig Røed, "På lag med stjernene", Aftenposten, 20.11.1999, p.41.

Sissel Fantoft, "Gaarder i Mayas verden", Dagbladet, 19.11.1999.
<http://www.dagbladet.no/kultur/1999/11/19/183657.html>

Michael Brett, "Maya", Times Literary Supplement, 10.11.2000, p. 24.

Jan Flamend, "Jostein Gaarder", "Standaard der Letteren", 15.03.2001

Karl van den Broeck, "Jostein Gaarder", De Morgen Metro, 21.12.2000,

Per Kristian Olsen, "Maya", Kulturnytt, NRK P2, 23.11.1999. <http://nrk.no/kultur-og-underholdning/1.525205>

Sirkusdirektørens datter

Jostein Gaarder, Sirkusdirektørens datter, Oslo (Aschehoug), 2005 ISBN 978-82-03-19067-4

Jostein Gaarder, De dochter van de circusdirecteur, vertaald door Lucy Pijttersen en Carla Joustra, Utrecht (Signature), 2002, ISBN 978-90-5672-043-8

Slottet i Pyreneene

Jostein Gaarder, Slottet i Pyreneene, Oslo (Aschehoug), 2008, ISBN 978-82-03-19449-8

De recensie van Turid Larsen stond in Dagsavisen van 15.10.2008

<http://www.dagsavisen.no/kultur/boker/article374602.ece>